

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ І.П. ЛЬВОВА ДО ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ ТА СКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УЧНІВ

FEATURES OF THE METHODOLOGICAL APPROACH OF I.P. LVOV TO THE TEACHING OF PSYCHOLOGY AND MAKING PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF PUPILS

У статті висвітлено методичні підходи видатного педагога І. Львова до викладання психології в школі та складання психолого-педагогічних характеристик на учнів під час роботи на посаді доцента у м. Чернігові та в період евакуації до республіки Таджикистан. Розглянуті методичні матеріали І. Львова з успіхом використовувалися студентами під час проходження педагогічної практики.

Ключові слова: І.П. Львов, психолого-педагогічні характеристики, педагогіка, психологія, методи заохочень учнів.

В статье освещены методические подходы выдающегося педагога И. Львова к преподаванию психологии в школе и составлению психолого-педагогических характеристик на учащихся при работе в должности доцента в г. Чернигове и в период эвакуации в республику Таджикистан. Рассмотренные мето-

дические материалы И. Львова успешно использовались студентами во время прохождения педагогической практики.

Ключевые слова: И.П. Львов, психолого-педагогические характеристики, педагогика, психология, методы поощрения учеников.

The article devoted the methodological approaches of the outstanding teacher I. Lvov to teaching psychology at school and drafting psychological and pedagogical characteristics of students at work as an associate professor in the city of Chernigov and during the evacuation to the Republic of Tajikistan. The reviewed methodological materials of I. Lvov were successfully used by students during their teaching practice.

Key words: I.P. Lvov, psychological and pedagogical characteristics, pedagogy, psychology, methods of encouraging students.

УДК 373.51 (477.85–21)

Остапенко А.В.,
аспірант кафедри педагогіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Психологія як наука розвивається дуже стрімко, вчені та практики випробовують нові методи й експерименти, що сприятимуть подальшому поступу психології. Нині постає питання про викладання психології в закладах вищої освіти, вивчення теоретичних та впровадження практичних методів навчання психології студентів різних спеціальностей (психологи, соціальні педагоги, педагоги, філологи й ін.), а також закріплення знань на практиці в загальноосвітніх закладах нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вітчизняні науковці надалі вдосконалюють методику викладання психології, впроваджуючи її в освітній процес закладів середньої та вищої освіти. У висвітленні вищезгаданого питання ми виокремили праці таких науковців: О. Кириченко, Б. Бадмаєва, В. Боярчук, О. Брюховецької, В. Герасимової, Н. Давидюк, Н. Дембрицької, В. Карандишева, В. Лядіс, В. Стоюхіної, О. Хроменко й інших учених [1].

Мета статті – проаналізувати методи викладання психології в школі, запропоновані І. Львовим, розглянути психолого-педагогічні характеристики учнів, на основі цих характеристик виявити найкращі методи заохочень учнівських досягнень у навчанні.

Завдання: розглянути психолого-педагогічні характеристики учнів; показати методи оцінювання

учнівських досягнень на основі критеріїв І. Львова; виявити найкращі методи викладання психології, запропоновані вищезгаданим педагогом.

Виклад основного матеріалу. У період педагогічної діяльності І. Львова психологія не мала місця в навчальних шкільних планах загальноосвітніх шкіл [2].

Але, на думку педагога, психологічна освіта мала велике значення для декількох поколінь радянської молоді. Це питання не викликало заперечень. І. Львов, опираючись на слова академіка І. Павлова, який визнавав реальність предмета психології, вважав, що завдяки психології наше життя спрямоване на прогрес спілкування між людьми [2].

І. Львов зазначав, що для наукового обґрунтування викладання психології в школі потрібно було пройти довгий шлях, спорудити надійний матеріалістично-фізіологічний фундамент, принципово перебудувати, перебороти пережитки ідеалізму й суб'єктивного емпіризму, механічного атомізму, абстрактного від середовища й абсолютизму в розумінні психічних законів. Саме на тодішньому етапі свого розвитку психологія, на думку педагога, стала науковою і могла бути предметом вивчення в середній школі. Назрівала необхідність у вивченні психології в старших класах, особливо учнями, які досягли високих успіхів у навчанні [3].

I. Львов визначив матеріально-технічну базу, необхідну для вивчення психології в школі. Він виділив такі позиції.

I. Таблиці і малюнки: дифузна нервова система медузи, умовна нервова система дощового черв'яка, еволюція головного мозку в хребетних тварин, порівняльна величина лобної частини мозку в різних ссавців, схема нейронів і їхніх паростків, доцентрові і центрові нерви, спинний мозок, головний мозок, схема дуги слиного рефлексу: безумовного і умовного (умовний у процесі його утворення); око, вухо: зовнішнє, середнє і внутрішнє; шкіра: шари; тільця Пачієвич, Фатерович, Краузе, язик, ніс: орган відчуття, органи кінестетичних відчуттів: поперечно-полосатий м'яз, сухожилля, малюнки на каменях доісторичних людей, аглютинація образів, ручна мова, хроноскоп Гіппа, тахістоскоп (за Нечаєвим), вираження радості, гніву, страху, картина Богданова-Бельського «Усна лічба», вираження сенсорної уваги, схема уваги, подвійне зображення (піраміда відсікання), портрети К. Ушинського, Н. Ланге, О. Лазурського, I. Сечєнова, I. Павлова.

II. Муляжі: головного мозку, спинного мозку, шкіри, носа, язика, поперечно-полосатого м'яза, ока, вуха [2, арк. 9–10].

III. Апарати: тахістоскоп (за Нечаєвим), шкільний хроноскоп, естезиномер Фрея, естезинометр Спирмена, Мнемометр (за Нечаєвим), набір кубушок (або гирь) однакової форми, ваги, різного розміру, камертон, набір карточок із точками, лініями, буквами, цифрами, словами, малюнками [2, арк. 9–10].

Нами також проаналізовано схеми психолого-педагогічних характеристик учнів для застосування їх під час педагогічних практик, які були складені I. Львовим для студентів Сталінобадського педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка та Чернігівського учительського інституту. В основі схеми характеристик не було нічого зайвого та шкідливого для здоров'я та психологічного стану учнів. Наводимо схему вищезгаданої характеристики:

- А) Назва школи, клас, група;
- б) П. І. П.;
- в) дата народження;
- г) зовнішній вигляд учня (акуратність, культурність);
- д) успішність учня (з'ясувати причину успішності чи неуспішності);
- е) ставлення учня до навчання: відвідуваність загальноосвітнього закладу, поведінка на уроках, дисциплінованість, посидючість, засвоєння матеріалу, самозібраність та працьовитість під час виконання домашніх завдань;
- ж) ставлення учня до самого себе та до своїх однокласників, упевненість чи невпевненість у своїх здібностях, дружба і товариськість;

з) ставлення до вчителів та дирекції школи, до людей старшого покоління;

к) представництво школи на різних шкільних та позашкільних заходах;

л) ставлення учня до книги;

м) відвідування учнем різних гуртків;

н) виявлення здібностей учня і їхніх проявів;

о) емоційна сфера учня, у чому вона проявляється;

п) вольові якості учня: наполегливість у подоланні перешкод, витривалість і самовладання.

Варто зазначити, що практиканти склали характеристики за чіткими інструкціями I. Львова: не порушуючи навчальний процес у школі, спостерігали за поведінкою учня на уроці, на перервах, під час позаурочних заходів та за межами школи; переглядали та вивчали особисті справи учнів; переглядали класний журнал; переглядали зошити й учнівські картки зі шкільної бібліотеки. Також розмовляли з учнями з питань загального та навчального характеру, проводили бесіди із класним керівником та батьками. Завдяки таким методам була можливість створення детального психолого-педагогічного портрета учня [18, арк. 11].

Чернігівський педагог I. Львов зберіг декілька варіантів психологічних характеристик на учнів шкіл № 25, 45, 6.

Характеристика учня 3-г класу Л. Нагорського показує, що учень проживав у достатніх умовах, його соціально-економічне становище задовільне. Висвітлено відбиток Великої Вітчизняної війни на емоційний стан учня, коли завдяки підтримці з боку матері-вчительки він навчався: «на уроках вдумливо слухає, очень быстро воспринимает материал и воспроизводит его. Арифметику любит больше всего, никогда не откажется от решения задачи, в какое бы время ему не предложили ее решить. Своим соученикам помогает, никогда не отказывается от просьб. Память у него очень хорошая, запоминает быстро и до мельчайших подробностей, причем на продолжительный срок. За три года, которые учится, не имел ни одной 4, все 5. Мать Л. Нагорского никогда не бьет сына, не ругает, если он и напроказничает, только поговорит с ним серьезно» [3, арк. 14–16].

Далі показано його відносини в колективі: «Товарищи любят его и гордятся своим «настоящим отличником». Он всегда все знает, не вызывает зависти, как это бывает с отличниками, все его любят, со всеми он в хороших отношениях. К выбору товарищей относится очень серьезно. Дружит он с отличниками, с очень серьезными и умными учениками» [3, арк. 15].

Висвітлено дружні стосунки із сім'єю (мати Л. Нагорського): «Домашняя обстановка на мальчика действует благоприятно. Мать, хоть и очень занята, много уделяет внимания единственному сыну. Она часто с ним беседует, рассказывает

много о том, каким был отец (погиб на войне), и учит сына быть таким же бодрым всегда, уметь преодолевать любые трудности, быть смелым и выносливым. Тут чувствуется не только любовь к матери, здесь и глубокое уважения к человеку и старшему другу.

Мать приучила сына к тому, что он должен выполнять посильные для него работы по дому, он должен помогать матери. Л. Нагорский ходит сам за хлебом и продуктами. Иногда воду и дрова принесет и комнату уберет» [3, арк. 16].

Практиканты наголошують на тому, що Л. Нагорський працюючий, завжди все виконує вчасно й акуратно. У жодному разі нікого не образить [3, арк. 16].

Описано атмосферу в класі: «Класс, в котором учится Л. Нагорский, очень недисциплинированный, учительницу не слушают, на уроках творится что-то невероятное. Но на Л. Нагорского это не действует, хотя на переменах он умеет порезвиться и пошалить».

У висновку про Л. Нагорського зазначено, що він «одаренный мальчик, производит хорошее впечатление. Огромное благотворное влияние матери сделало из него сознательного ученика» [3, арк. 17].

Аналіз іншої характеристики учня 5 класу В. Зайця описує особистість та генетичні задатки дитини, вплив соціального й економічного становища на учня: «Внешний вид достаточно аккуратный, поведение не совсем хорошее, нет постоянства в дисциплине. Успеваемость средняя. На протяжении года получал в основном 3, но были иногда и 2, и 4. Любит математику, а также имеет склонность к рисованию. Внимание характеризуется быстрой утомляемостью. Память у него средняя».

У характеристиці учениці 5-го класу Л. Бакиновської зазначено, що їй виповнилося 13 років, але у зв'язку з евакуацією вона не навчалася в школі 2 роки. Далі наводиться детальна педагогічно-психологічна характеристика на цю ученицю, виконана студенткою 3-го курсу історичного факультету, яка під час практики повинна була не тільки описати ученицю Л. Бакиновську, а ще й вплинути на неї як педагог та старший наставник: «Домашние условия у нее весьма благоприятные. Дома у нее мать, которая всегда занята на работе. Она почти не занимается воспитанием своих детей. У Любы есть еще маленькая сестричка, в 4-м классе. За воспитанием девочек следит бабушка, женщина культурная. Условия для занятий Люба имеет все. По дому она не имеет никаких обязанностей. Это отчасти плохо. Состояние здоровья не мешает занятиям. Но, несмотря на такие благоприятные условия, Люба все же отстает в учебе. Особенно плохо дело обстоит с английским языком. Так как английский язык учат первый

год, и язык этот не легкий, а Люба поленилась его учить систематически, теперь он ей очень трудно дается. Кроме всего, Люба плохо сидит на этом уроке и не слушает учителя» [5, арк. 12].

Далі студентка 3-го курсу історичного факультету описала освітню діяльність дівчинки, на що рекомендувала звернути увагу: «Не успевает она еще и по русскому языку. Делает много ошибок в диктантах, но не на правила, а просто по невнимательности. Не знает она и ботаники – тоже исключительно благодаря лени. По устным предметам у нее 4 и 5, по украинскому языку и арифметике у нее 3. Ответы у Любы неплохие, например, по истории, географии, но рассказывает она плохо, слишком примитивно, словами учебника. Если в книге встречается длинное предложение, она никогда не старается его понять и сразу же обращается за помощью. Память у Любы неплохая. Запоминает она быстро, но ненадолго. Она способна заучить грамматическое правило, совершенно не понимая его. Например, наблюдаю за Любой на уроках русского языка: Люба правило знает, и неплохо, но никогда не может привести пример. Это результат того, что ей лень дома подумать. Учебой Люба интересуется очень мало. Она никак не реагирует на замечания родных» [5, арк. 12].

Далі підкреслено, що практикантка мала коректно підібрати літературу відповідно до її рівня знань, проконтролювати виконання завдань: «Читает Люба очень мало. У нее не хватает терпения дочитать книгу до конца. Я пробовала ей предложить прочитать интересные книги: «Хижина дядюшки Тома» Г. Бичер-Стоу, «Приключения Тома Сойера» Марка Твена. Она, правда, прочла их, но только потому, что ей было бы не совсем удобно, если я ее спрошу, а она не сможет ответить».

На основі роботи практикантки показано результати морально-педагогічного виховання та мір покарання, допустимих у педагогічному середовищі: «Сейчас Люба немножко исправилась. Это можно объяснить тем, что она все время находилась под наблюдением, и каждый ее шаг контролируется. То, что Люба не успевала по русскому языку и ботанике из-за лени, подтверждается еще и тем, что теперь она успевает по этим предметам» [5, арк. 12–13].

Під час роботи зі студенткою Люба виправилася, що було передусім заслугою практикантки. «Люба дисциплинирована, уравновешенная. На уроках не вертится, но не всегда внимательно слушает». Далі показано результат успішної педагогічної роботи: «Но за последнее время и этот недостаток почти ликвидировала. Когда Люба внимательно слушает, она принимает активное участие в уроке. Поднимает руку, чтобы отвечать, но долго сосредоточиться на одном вопросе или

моменте она не может. Быстро утомляется и перестает активно сообщать».

Показано ставлення Люби до однокласників та спілкування із друзями: «Как товарищ Люба очень хорошая. Она готова поделиться, посоветовать и, если в состоянии, то помочь. Дружит она с девочками из 6-го класса. Они живут рядом с ней. Подруги ее – девочки хорошие – и как подруги, и как ученицы. Они не раз делали ей замечание по поводу ее неуспеваемости. Вообще, Люба неплохая девочка. Она послушная, исполнительная, но легко попадает под чужое влияние. Однако если постоянно ее контролировать, следить за ней, то она может быть неплохой ученицей» [8, арк. 13].

Характеристика учениці 6 класу з Таджикистану Т. Шафахайської свідчить про те, що вона народилася 1929 р. Батьки померли, коли їй було 1 рік. Виховувалася в сім'ї свого родича (дядька). Сім'я налічувала 4 людини. Дядько працював відповідальним секретарем газети «Комуніст Таджикистану».

Що стосується уваги учениці, то зазначено: «Внимание сосредоточивает на литературном чтении, при чтении рассказов с иллюстрациями. При шуме чувствительность ребенка понижается, внимание несколько рассеивается. При решении того или иного вопроса ребенок всецело поглощен им, другие вопросы и окружающие предметы ее не интересуют. Наглядное пособие ею воспринимается лучше, чем прочитанное или объяснение. По рисунку она строит рассказ с помощью преподавателя. После объяснения учителя проводилось закрепление материала. Ученица быстро повторила формулировку, данную учителем. Давно пройденный материал без повторения сохраняется в памяти слабо. Ребенок запоминает материал в контексте лучше. Ученица легче запоминает заданный урок, когда она учит, молча следя по книге пальцами» [6, арк. 18].

Проаналізовано практикантом пам'ять учениці: «Наблюдается начитанность, умение строить предложения (на таджикском языке), конкретно выражать свою мысль. Умеет хорошо сделать пересказ. На русском языке выражалась труднее; есть паразитарное слово «значит» [6, арк. 19]. Девочка помогала товарищам в учебе, но все это делалось тогда, когда жизнь в семье протекает ровно и спокойно. В ней чувствуется патристической подъем, любовь к Родне. В девочке чувствуется интернационализм, уважение к старшим, вежливое отношение к преподавателям. Девочка очень общественная, реагирует на жизнь своего коллектива. В девочке чувствуется сила характера, устойчивость в желаниях и достижениях цели. Решения принимает обдуманно» [7, арк. 19].

Отже, І. Львовим розроблені схеми для психолого-педагогічних характеристик учнів, створено план застосування видів заохочень та покарань

для учнів із метою забезпечення досягнень у навчанні та зразкової поведінки. Знаний педагог хотів продемонструвати, яким чином учителі виконують свою роботу, якими методами, чи не порушують права учнів, яку мотивацію застосовують щодо освітньо-культурних заходів у школі. Деякі пункти плану є дуже важливими для застосування керівниками загальноосвітніх закладів із метою поліпшення умов праці, покращення педагогічного процесу й обміну досвідом. В І. Львова знаходимо пункти плану, які найкраще висвітлюють: 1) мотивацію заохочень, тобто те, що спонукає вчителя чи класного керівника застосовувати ті чи інші методи заохочень; 2) методи заохочень: а) опис на конкретних прикладах умов і місця, де застосувалися види заохочень; б) опис видів заохочень учнів на уроці, зокрема такі, як: похвала, погляд вчителя, слово, міміка, жести; в) опис застосування видів заохочень класними керівниками у його виховній роботі. Педагог висвітлив види заохочень та методику їх застосування, показав, як беруться до уваги індивідуальні та вікові особливості учня. І. Львовим педагогічно обґрунтована методика застосування заохочень, а саме:

- 1) які види заохочень потрібно ввести додатково;
- 2) які види заохочень не потрібно застосовувати;
- 3) види заохочень учнівського колективу або окремого класу;
- 4) як учитель впевнюється в ефективності заохочень;
- 5) які поради дає вчитель батькам для використання видів заохочень;
- 6) види покарань в класі, як вони застосовуються;
- 7) опис труднощів, які виникають, коли вчитель застосовує заходи покарань;
- 8) обґрунтування практичного і виховного значення застосувань видів заохочень у загальній системі навчання [10, арк. 26].

У висновку І. Львов наголошував на необхідності не скорочувати, а збільшувати кількість годин для студентів під час практики із психології в загальноосвітній школі. Педагог зазначав, що студенти повинні більш відповідально ставитися до своїх обов'язків під час практики, виявляти бажання виконувати кураторські обов'язки щодо учнів і піклуватися про них протягом практики [11, арк. 6].

Висновки. У статті проаналізовано психолого-педагогічні характеристики учнів, показано методи оцінювання учнівських досягнень, створені на основі критеріїв І. Львова, виявлено найкращі методи викладання психології, запропоновані вищезгаданим педагогом. Подані зразки характеристик, доцільні для застосування в роботі вчителів, класних керівників, студентів під час про-

ходження навчальних практик у школі. Зазначено значну увагу І. Львова до збільшення кількості годин студентської практики із психології в загальноосвітній школі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjvh_zR7bHgAhWLposKHUvmDhgQFjACegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Flib.iitta.gov.ua%2F705840%2F1%2F%25D0%259C%25D0%25B5%25D1%2582%25D0%25BE%25D0%25B4%25D0%25B8%25D0%25BA%25D0%25B0%2520%25D0%25B2%25D0%25B8%25D0%25BA%25D0%25BB%25D0%25B0%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25BD%25D0%25BD%25D1%258F%2520%25D0%25BF%25D1%2581%25D0%25B8%25D1%2585%25D0%25BE%25D0%25BB%25D0%25BE%25D0%25B3%25D1%2596%25D1%2597%2520%25D1%2583%2520%25D0%25B2%25D0%25B8%25D1%2589%25D1%2596%25D0%25B9%2520%25D1%2588%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25BB%25D1%2596.pdf&usq=AOvVaw0-s20Qelue4AGxvMS8Sewk.

2. Методические указания к преподаванию психологии в средней школе, составленные И.П. Львовым // Державний архів Чернігівської області Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 19. 14 арк.

3. Ориентировочные схемы изучения учеников и их психологические характеристики, составленные студентами Сталинобадского педагогического и Черниговского учительского институтов, примерный план описания опыта применения мер поощрения и взыскания в борьбе за отличные успехи в учебе и примерное поведение (1943–1949) // Державний архів Чернігівської області. Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 14–16.

4. Ориентировочные схемы изучения учеников и их психологические характеристики, составленные студентами Сталинобадского педагогического и Черниговского учительского институтов, примерный план описания опыта применения мер поощрения и взыскания в борьбе за отличные успехи в учебе и примерное поведение (1943–1949) // Державний архів Чернігівської області. Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 17.

5. Ориентировочные схемы изучения учеников и их психологические характеристики, составленные студентами Сталинобадского педагогического и Черниговского учительского институтов, примерный

план описания опыта применения мер поощрения и взыскания в борьбе за отличные успехи в учебе и примерное поведение (1943–1949) // Державний архів Чернігівської області. Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 12–13.

6. Ориентировочные схемы изучения учеников и их психологические характеристики, составленные студентами Сталинобадского педагогического и Черниговского учительского институтов, примерный план описания опыта применения мер поощрения и взыскания в борьбе за отличные успехи в учебе и примерное поведение (1943–1949) // Державний архів Чернігівської області. Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 18.

7. Ориентировочные схемы изучения учеников и их психологические характеристики, составленные студентами Сталинобадского педагогического и Черниговского учительского институтов, примерный план описания опыта применения мер поощрения и взыскания в борьбе за отличные успехи в учебе и примерное поведение (1943–1949) // Державний архів Чернігівської області. Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 19.

8. Ориентировочные схемы изучения учеников и их психологические характеристики, составленные студентами Сталинобадского педагогического и Черниговского учительского институтов, примерный план описания опыта применения мер поощрения и взыскания в борьбе за отличные успехи в учебе и примерное поведение (1943–1949) // Державний архів Чернігівської області. Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 17.

9. Ориентировочные схемы изучения учеников и их психологические характеристики, составленные студентами Сталинобадского педагогического и Черниговского учительского институтов, примерный план описания опыта применения мер поощрения и взыскания в борьбе за отличные успехи в учебе и примерное поведение (1943–1949) // Державний архів Чернігівської області. Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 19.

10. Доклад Львова И.П. на тему «Рост социалистической культуры и образования в СССР в шестой пятилетке» // Державний архів Чернігівської області. Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 34. 33 арк.

11. Доклад Львова И.П. на тему «О роли советской психологической науки в деле строительства коммунизма в нашей стране» (1945–1955) // Державний архів Чернігівської області. Ф. 1495. Особистий фонд І.П. Львова. Оп. 1. Спр. 35. 54 арк.